

Kohtulahendite kogumik

EUROOPA KOHTU OTSUS (suurkoda)

16. juuli 2015 *

Direktiiv 2000/43/EÜ — Võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust — Linnaosad, kus elavad peamiselt roma päritolu inimesed — Elektriarvestite paigaldamine elektrivõrgu õhuliinide betoonpostide külge kuue kuni seitsme meetri kõrgusele — Mõisted „otsene diskrimineerimine” ja „kaudne diskrimineerimine” — Tõendamiskoormis — Võimalik põhjendatus — Elektriarvestite manipuleerimise ja ebaseadusliku elektritarbimise ennetamine — Proportsionaalsus — Üldine meede — Meetme solvav ja häbimärgistav mõju — Direktiivid 2006/32/EÜ ja 2009/72/EÜ — Lõpptarbija võimatus kontrollida oma elektritarbimist

Kohtuasjas C-83/14,

mille ese on ELTL artikli 267 alusel Administrativen sad Sofia-grad'i (Bulgaaria) 5. veebruari 2014. aasta otsusega esitatud eelotsusetaotlus, mis saabus Euroopa Kohtusse 17. veebruaril 2014, menetluses

CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD

versus

Komisia za zashtita ot diskriminatsia,

menetluses osalesid:

Anelia Nikolova,

Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane,

EUROOPA KOHUS (suurkoda),

koosseisus: asepresident K. Lenaerts presidendi ülesannetes, kodade presidendid A. Tizzano, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, S. Rodin ja K. Jürimäe, kohtunikud A. Rosas, E. Juhász, J. Malenovský, D. Šváby, A. Prechal (ettekandja), F. Biltgen ja C. Lycourgos,

kohtujurist: J. Kokott,

kohtusekretär: ametnik C. Strömholm,

arvestades kirjalikus menetluses ja 13. jaanuari 2015. aasta kohtuistungil esitatut,

arvestades seisukohti, mille esitasid:

— CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD, esindajad: advokaadid A. Ganev, V. Bozhilov ja A. Dzhangov,

* Kohtumenetluse keel: bulgaaria.

— Komisja za zashtita ot diskriminatsia, esindaja: A. Strashimirova,
— A. Nikolova, esindajad: *barrister* S. Cox ning advokaadid M. Ferschtman ja Y. Grozev,
— Bulgaaria valitsus, esindajad: E. Petranova ja D. Drambozova,
— Euroopa Komisjon, esindajad: D. Martin ja D. Roussanov,
olles 12. märtsi 2015. aasta kohtuistungil ära kuulunud kohtujuristi ettepaneku,
on teinud järgmise

otsuse

- 1 Eelotsusetaotlus käsitleb küsimust, kuidas tõlgendada nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (EÜT L 180, lk 22; ELT eriväljaanne 20/01, lk 23), artiklit 1, artikli 2 lõiget 1 ja lõike 2 punkte a ja b, ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta”) artiklit 21.
- 2 Eelotsusetaotlus esitati menetluses, milles CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD (edaspidi „CHEZ RB”) nõuab Komisja za zashtita ot diskriminatsia (diskrimineerimiskaitse komisjon, edaspidi „KZD”) otsuse tühistamist, millega viimane kohustas CHEZ RB-d lõpetama A. Nikolova diskrimineerimine ja tulevikus sellisest diskrimineerivast käitumisest hoiduma.

Õiguslik raamistik

Liidu õigus

Direktiiv 2000/43

- 3 Direktiivi 2000/43 põhjendustes 2, 3, 9, 12, 13, 15, 16 ja 28 on ette nähtud:
„(2) Vastavalt Euroopa Liidu lepingu artiklile 6 on Euroopa Liit rajatud vabaduse, demokraatia, inimõiguste ja põhivabaduste austamise ning õigusriigi põhimõtetele, mis on ühised kõikidele liikmesriikidele, ning austab põhiõigusi kui ühenduse õiguse üldpõhimõtteid, nagu need on tagatud [4. novembril 1950 Roomas alla kirjutatud] Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga, ning nagu need tulenevad liikmesriikide ühesugustest riigiõiguslikest tavadest.
(3) Kõikide isikute võrdsus seaduse ees ja kaitse diskrimineerimise eest on inimõigus, mida tunnustatakse inimõiguste ülddeklaratsioonis, ÜRO konventsioonis naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, rahvusvahelises konventsioonis rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta ja ÜRO paktides kodaniku- ja poliitiliste õiguste ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste kohta ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse Euroopa konventsioonis, millele kõik liikmesriigid on alla kirjutanud.

[...]

- (9) Rassilisest või etnilisest päritolust tingitud diskrimineerimine võib mõjuda kahjulikult EÜ asutamislepingu eesmärkide saavutamisele, eelkõige seoses tööhõive ja sotsiaalkaitse kõrge taseme saavutamise, elatustaseme ja elu kvaliteedi parandamisega, majandusliku ja sotsiaalse ühtekuuluvuse ning solidaarsusega. See võib kahjustada ka eesmärki kujundada Euroopa Liit vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanevaks alaks.

[...]

- (12) Demokraatliku ja tolerantse ühiskonna arengu tagamiseks, mis lubaks ühiskonnaelus osaleda kõikidel isikutel sõltumata nende rassilisest või etnilisest päritolust, peaks rassilisel ja etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise suhtes võetavad erimeetmed ulatuma kaugemale, kui töö saamine ja füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemine ning jõudma niisugustesse valdkondadesse nagu haridus ja sotsiaalne kaitse, sealhulgas sotsiaalkindlustus ja tervishoid, sotsiaalsed soodustused ning kaupade ja teenuste kättesaadavus.

- (13) Seetõttu tuleks kogu ühenduses keelata käesoleva direktiivi reguleerimisalasse kuuluv mis tahes otsene või kaudne diskrimineerimine rassilise või etnilise päritolu alusel. [...]

[...]

- (15) Otsest või kaudset diskrimineerimist eeldada lubavate faktide hindamine on vastavalt siseriiklikele õigusnormidele ja tavadele siseriiklike kohtute või muude pädevate asutuste ülesanne. Nendes normides võib eelkõige ette näha, et kaudset diskrimineerimist tuvastatakse mis tahes vahenditega, kaasa arvatud statistiline tõendusmaterjal.

- (16) On tähtis kaitsta kõiki füüsilisi isikuid rassilisel ja etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise eest. Vajaduse korral ja kooskõlas siseriiklike traditsioonide ja tavadega peaksid liikmesriigid ette nägema ka juriidiliste isikute kaitse, kui need kannatavad oma liikmete rassilistest või etnilistest päritolust tingitud diskrimineerimise all.

[...]

- (28) [...] ei ole käesoleva direktiivi eesmärki, milleks on kõikides liikmesriikides ühtlaselt kõrge diskrimineerimisvastase kaitstuse tase, võimalik liikmesriikide tasandil piisaval määral saavutada [...]"

- 4 Direktiivi 2000/43 artikli 1 kohaselt on selle direktiivi „eesmärk [...] kehtestada raamistik rassilise või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise vastu võitlemiseks, et tagada võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamine liikmesriikides”.

- 5 Direktiivi artiklis 2 „Diskrimineerimise mõiste” on sätestatud:

„1. Käesoleva direktiivi kohaldamisel tähendab võrdse kohtlemise põhimõte, et ei esine otsest ega kaudset diskrimineerimist rassilise või etnilise päritolu alusel.

2. Lõike 1 kohaldamisel kasutatakse järgmisi mõisteid:

- a) otseseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ühte inimest koheldakse rassilise või etnilise päritolu tõttu halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras;

b) kaudseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

3. Ahistamist peetakse diskrimineerimiseks lõike 1 tähenduses, kui rassilise või etnilise päritoluga seotud soovimatu käitumise eesmärk või selle tegelik toime on isiku väärikuse alandamine ja ähvardava, vaenuliku, alandava või solvava õhkkonna loomine. [...]

[...]"

6 Nimetatud direktiivi artikli 3 „Reguleerimisala” lõike 1 punktis h on sätestatud:

„Ühendusele antud volituste piires kohaldatakse käesolevat direktiivi kõikide isikute suhtes [...] kui kõne all on:

[...]

h) avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste kättesaadavus, sealhulgas eluase.”

7 Direktiivi 2000/43 artikli 6 „Miinimumnõuded” lõikes 1 on ette nähtud:

„Liikmesriigid võivad säilitada või kehtestada käesoleva direktiivi sätetest soodsamad võrdse kohtlemise põhimõtte kaitset käsitlevad sätted.”

8 Selle direktiivi artikli 8 „Tõendamiskoormus” lõikes 1 on sätestatud:

„Liikmesriigid võtavad kooskõlas oma siseriikliku õigussüsteemiga vajalikud meetmed tagamaks, et kui isik, kes leiab, et ta on võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamata jätmise tõttu kannatanud, esitab kohtule või muule pädevale asutusele asjaolud, mille põhjal võib eeldada, et on toimunud otsene või kaudne diskrimineerimine, peab kostja tõendama, et võrdse kohtlemise põhimõtet ei ole rikutud.”

Direktiiv 2006/32/EÜ

9 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2006. aasta direktiivi 2006/32/EÜ, mis käsitleb energia lõpptarbimise tõhusust ja energiateenuseid ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/76/EMÜ (ELT L 114, lk 64), põhjenduses 29 oli sätestatud:

„Et võimaldada lõppkasutajal teha oma energiatarbimise osas paremal informeeritusel põhinevaid otsuseid, tuleks talle anda piisavat sellekohast teavet ja ka muud asjakohast teavet [...] Lisaks sellele tuleks tarbijatele aktiivselt soovitada oma mõõtjate korrapärasest kontrollimist.”

10 Direktiivi 2006/32 artikli 13 lõike 1 esimeses lõigus oli ette nähtud:

„Liikmesriigid tagavad, et nii palju kui on tehniliselt võimalik, majanduslikult põhjendatud ja võimaliku säästu suhtes proportsionaalne, pakutakse elektrienergia [...] lõpptarbijatele konkurentsivõimeliste hindadega individuaalseid arvesteid, mis näitavad täpselt lõpptarbijate energiatarbimist ja annavad teavet tarbimise tegeliku kestuse kohta.”

Direktiiv 2009/72/EÜ

- 11 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. juuli 2009. aasta direktiivi 2009/72/EÜ, mis käsitleb elektrienergia siseturu ühiseeskirju ning millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2003/54/EÜ (ELT L 211, lk 55), artikli 3 lõigetes 3 ja 7 on sätestatud:

„3. Liikmesriigid tagavad, et kõikidele kodutarbijatele [...] osutataks universaalteenust, mis tähendab, et neil on õigus saada oma territooriumil kindlaksmääratud mahus elektritarbeid mõistliku, hõlpsasti ja selgelt võrreldava, läbipaistva ja mittediskrimineeriva hinnaga. [...]

[...]

7. Liikmesriigid võtavad vajalikud meetmed, et kaitsta lõpptarbijaid [...] Vähemalt kodutarbijate osas peaksid need meetmed hõlmama I lisas sätestatud meetmeid.”

- 12 Direktiivi 2009/72 I lisa punkti 1 alapunktide h ja i kohaselt:

„1. [...] võetakse artiklis 3 nimetatud meetmeid selleks, et tagada tarbijatele:

[...]

h) nende tarbimisandmete kättesaadavus [...]

i) nõuetekohane teavitamine tegelikust elektritarbimisest ja kuludest, mis toimub piisava sagedusega, et võimaldada tarbijal oma elektritarbimist reguleerida. [...]”

Bulgaaria õigus

Diskrimineerimisvastane seadus

- 13 Diskrimineerimisvastase seaduse (Zakon za zashtita ot diskriminatsia, edaspidi „ZZD”) artiklis 4 on sätestatud järgmist:

„(1) Keelatud on igasugune otsene või kaudne diskrimine [...] rassi, rahvuse, etnilise kuuluvuse, [...] isikliku [...] seisundi [...] alusel [...].

(2) Otsene diskrimineerimine on isiku mis tahes ebasoodsam kohtlemine lõikes 1 nimetatud tunnuste alusel võrreldes sellega, kuidas on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadsetes või sarnastes tingimustes.

(3) Kaudne diskrimineerimine esineb siis, kui pealtnäha neutraalne säte, kriteerium või tava seab isiku lõikes 1 nimetatud tunnuse alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui see säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on sobivad ja vajalikud.”

- 14 ZZD lisasätete § 1 punktides 7–9 on sätestatud:

„Käesolevas seaduses kasutatakse järgmisi mõisteid:

Punkt 7. „Ebasoodne kohtlemine”: mis tahes akt, tegevus või tegevusetus, mis kahjustab otseselt või kaudselt õigusi või õiguspäraseid huve.

Punkt 8. „Artikli 4 lõikes 1 nimetatud tunnuste alusel”: sellise olukorra alusel, kus üks või mitu sellist tunnust esinevad tegelikult praegu või esinesid varem või esinevad oletatavasti diskrimineeritaval isikul või temaga seotud isikul või isikul, kelle seotust võib eeldada, kui see seotus on diskrimineerimise põhjuseks.

Punkt 9. „Seotud isikud”: [...] isikud, keda võib muudel põhjustel pidada diskrimineeritavast isikust otseselt või kaudselt sõltuvaks, kui see seotus on diskrimineerimise põhjus; [...]”

15 ZZZ artikli 40 lõigetes 1 ja 2 on sätestatud:

„1. [KZZ] on spetsialiseeritud ja sõltumatu riigiasutus, mis tegeleb diskrimineerimise ennetamisega, diskrimineerimisvastase kaitsega ja võrdsete võimaluste tagamisega.

2. KZZ teostab kontrolli käesoleva seaduse kohaldamise ja järgimise üle [...]”

Energiamajanduse seadus

16 Energiamajanduse seaduse (Zakon za energetikata, edaspidi „ZE”) artiklis 10 on ette nähtud, et „[e]nergiavaldkonna tegevuste regulatsiooni [...] tagab energia- ja veemajanduse riiklik reguleerimiskomisjon (Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane) [...], mis on spetsialiseeritud ja sõltumatu riigiasutus [...]”.

17 ZE artikli 104a lõikes 4 on sätestatud:

„Avaldatud tüüptingimused jõustuvad lõpptarbijate suhtes isegi sõnaselge kirjaliku nõusolekuta.”

18 ZE artikli 120 lõigete 1 ja 3 kohaselt:

„1. Lõpptarbijatele tarnitavat elektrienergiat mõõdetakse elektriarvestitega, mis kuuluvad elektri transpordi- või jaotusvõrgu operaatorile [...]”

3. Elektri transpordi- või jaotusvõrgu operaator määrab kindlaks arvestite tüübi, arvu ja nende paigutuse [...]”

CHEZ RB tüüptingimused

19 Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane heaks kiidetud CHEZ RB tüüptingimuste artiklis 27 on sätestatud:

„1. Elektriarvestid [...] paigaldatakse nii, et tarbija saaks selle näite visuaalselt kontrollida.

2. Kui inimeste elu ja tervise ning vara kaitse, elektri kvaliteedi, tarnekindluse ja elektrivarustussüsteemi turvalisuse ja töökindluse tagamiseks on elektriarvestid paigaldatud raskesti ligipääsetavatesse kohtadesse, on jaotusvõrguettevõtja omal kulul kohustatud tagama näitude visuaalse kontrollimise võimaluse kolme päeva jooksul tarbija kirjaliku taotluse esitamisest arvates.”

20 Seoses nimetatud visuaalse kontrollimise võimalusega näevad CHEZ RB tüüptingimused ette, et kõnealune ettevõtja saadab välja tõstelavaga erisõiduki, mille abil saavad CHEZ RB töötajad lugeda kõrgel asuvate elektriarvestite näitu ja teha selle kliendile teatavaks. Lisaks on kliendil võimalik lasta tasu eest paigaldada oma eluruumi teine arvesti ehk nn kontrollarvesti.

Põhikohtuasi ja eelotsuse küsimused

- 21 A. Nikolova peab füüsilisest isikust ettevõtjana toidupoodi Dupnitsa (Bulgaaria) linna „Gizdova mahala” linnaosas, kus elavad peamiselt roma päritolu inimesed.
- 22 Aastatel 1999 ja 2000 paigaldas CHEZ RB selle linnaosa kõigi tarbijate elektriarvestid elektrivõrgu õhuliinide betoonpostide külge kuue kuni seitsme meetri kõrgusele, samas kui teistes linnaosades asuvad CHEZ RB paigaldatud elektriarvestid 1,70 meetri kõrgusel, enamasti klientide eluruumides, nende elamute välisseintel või piirdeaedade küljes (edaspidi „vaidlusalune praktika”).
- 23 2008. aasta detsembris esitas A. Nikolova KZD-le kaebuse, milles ta väidab, et vaidlusaluse praktika põhjuseks on asjaolu, et „Gizdova mahala” linnaosas elavad valdavalt romade rahvusrühma kuuluvad inimesed ja seega diskrimineeritakse otseselt rahvuse (*narodnost*) alusel ka teda ennast. Asjaomane isik kaebas eelkõige selle üle, et ta ei saa elektriarvesti näiduga tutvuda, et kontrollida oma elektritarbimist ja veenduda talle esitatud arvete õiguses, mis on tema hinnangul liiga suured.
- 24 KZD tegi 6. aprillil 2010 otsuse, et vaidlusalune praktika on keelatud kaudne diskrimineerimine rahvuse alusel ZZD artikli 4 lõigete 1 ja 3 tähenduses.
- 25 See otsus tühistati Varhoven administrativen sad'i (kõrgeim halduskohus) 19. mai 2011. aasta otsusega eeskätt põhjusel, et KZD ei olnud näidanud, millise teise rahvusega võrreldes A. Nikolovat diskrimineeriti. Asi saadeti uueks arutamiseks tagasi KZD-le.
- 26 30. mail 2012 tegi KZD uue otsuse, milles ta tuvastas, et CHEZ RB diskrimineeris A. Nikolovat otseselt tema „isikliku olukorra” alusel ZZD artikli 4 lõigete 1 ja 2 tähenduses, sest ta seadis asjaomase isiku tema ettevõtte asukoha tõttu ebasoodsamasse olukorda võrreldes CHEZ RB teiste klientidega, kelle elektriarvestid olid paigaldatud ligipääsetavasse kohta.
- 27 CHEZ RB esitas eelnimetatud otsuse peale kaebuse Administrativen sad Sofia-grad'ile.
- 28 Oma eelotsusetaotluses leiab nimetatud kohus kõigepealt, et direktiiviga 2000/43 rakendatakse konkreetselt rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelu üldpõhimõtet, mida käsitleb eeskätt põhiõiguste harta artikkel 21, ning et põhikohtuasja olukord kuulub direktiivi kohaldamisalasse, nagu see on määratletud direktiivi artikli 3 lõike 1 punktis h. Kuna asjaomane kohus ei näinud seega põhjust kahelda liidu õiguse kohaldatavuses, siis sedastas ta, et ei esita selle kohta eelotsuse küsimust, märkides samas, et enne talle esitatud eelotsuse küsimustele vastamist peab Euroopa Kohus sellele probleemile hinnangu andma.
- 29 Näidates ära põhjused, mille tõttu Euroopa Kohtu poole pöörduti, märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus kõigepealt, et kuigi KZD viitas diskrimineerimisele A. Nikolova „isikliku olukorra” alusel ja viimane viitas oma kaebuses ekslikult diskrimineerimisele „rahvuse” alusel, tuleb käesoleval juhul siduda kaitstav tunnus roma „etnilise päritoluga”, mis on ühine valdavale hulga „Gizdova mahala” linnaosas elavatest inimestest.
- 30 Seoses sellega on eelotsusetaotluse esitanud kohus esiteks seisukohal, et romade rahvusgrupp on etniline grupp, millel on Bulgaarias etnilise vähemuse staatus.
- 31 Teiseks märgib kohus, et kuigi puudub statistika asjaomases linnaosas elavate roma päritolu inimeste hulga kohta, esitatakse kõnealust kvartalit tavapäraselt kui Dupnitsa linna kõige suuremat „romade linnaosa”. Peale selle ei ole kohtuasja poolte vahel vaidlust selle üle, et vaidlusalune praktika valitseb üldisemalt ainult Bulgaaria erinevate linnade „romade linnaosades”. See on peamine tegur, mis määrab CHEZ RB valiku paigutada elektriarvestid ligipääsmatule kõrgusele, ja kuigi CHEZ RB ei kinnita sõnaselgelt, et tema arvates teostavad ebaseaduslikke elektrivõrguga ühendamisi peamiselt roma rahvusrühma kuuluvad isikud, ilmneb see kontekstist.

- 32 Kolmandaks leiab eelotsusetaotluse esitanud kohus, et KZD on asunud ekslikult seisukohale, et A. Nikolova roma päritolu ei olnud kindlaks tehtud. Samastades end oma kaebuses „Gizdova mahala” linnaosas elavate romade rahvusrühmaga, on asjaomane isik end ise määratlenud sellesse rahvusrühma kuuluvana. Igal juhul leiab kõnealune kohus, kes viitab seoses sellega kohtuotsusele Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397), et diskrimineerimise olemasolu ei eelda identifitseeritavat kaebajat, kes väidaks, et ta on sellise diskrimineerimise ohver. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu sõnul tuleneb ka kohtuotsusest Coleman (C-303/06, EU:C:2008:415), et võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamine ei ole piiratud üksnes isikutega, kellele on iseloomulik mõni kaitstav tunnus.
- 33 Eelotsusetaotluse esitanud kohus rõhutab, et esimene eelotsuse küsimus käsitleb eespool toodud kaalutlusi.
- 34 Kuigi eelotsusetaotluse esitanud kohus kaldub nõustuma KZD järeldusega, et vaidlusalune praktika põhjustab otsest diskrimineerimist, märgib ta, et kohtuasjas Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 99) esitatud ettepanekus järeldas kohtujurist Kokott, et sellise praktika puhul nagu vaidlusalune praktika on esmapilgul tegemist kaudse diskrimineerimisega. Lisaks selgitab sama kohus, et sarnastes kohtuasjades on Varhoven administrativen sad tuvastanud, et mingit otsest või kaudset diskrimineerimist etnilise päritolu alusel ei ole toimunud.
- 35 Neil asjaoludel märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus, et tal on kahtlusi seoses direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktides a ja b viidatud mõistetega „otsene diskrimineerimine” ja „kaudne diskrimineerimine” ning küsimuses, kas vaidlusalune praktika kuulub nende kategooriate alla.
- 36 Lõpetuseks, kui eeldada, et kõnealune praktika kuulub selle direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti b kohaldamisalasse, kahtleb eelotsusetaotluse esitanud kohus, kas seda võiks käsitada objektiivselt põhjendatuna, asjakohase ja vajalikuna nimetatud sätte tähenduses. Kohus rõhutab eelkõige, et kuigi CHEZ RB väidab, et asjaomast praktikat põhjendab ebaseaduslike elektrivõrku ühendamiste, kahjustamiste ja arvestite manipuleerimiste suur hulk, loobus nimetatud äriühing oma varasematest nõuetest KZD-le, et esitataks eksperdiarvamus ja korraldataks tunnistajate kuulamine, väites, et eespool nimetatud käitumine on üldteada. Peale selle ei ole pooled eelotsusetaotluse esitanud kohtu menetluses kogunud täiendavaid tõendeid, olgugi et tulenevalt tõendamiskoormisest on neile antud vastavad korraldused. Samuti märgib nimetatud kohus, et ajakirjanduses teatatakse uutest tõhusatest ja tarbijatele vähem piiravatest tehnilistest võimalustest, täpsemalt selliste elektriarvestite kasutamisest, mis võimaldavad energiatarnijal teostada näitude kauglugemist ja saada teada näitude manipuleerimise katsetest.
- 37 Neil asjaoludel otsustas Administrativen sad Sofia-grad menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmised eelotsuse küsimused:
- „1. Kas direktiivis [2000/43] ja [hartas] kasutatud mõistet „etniline päritolu” tuleb tõlgendada nii, et see hõlmab sellist roma päritolu Bulgaaria kodanike ühtset rühma nagu Dupnitsa linna „Gizdova Mahala” linnaosas elav rühm?
 2. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis a kasutatud mõiste „samalaadne olukord” on kohaldatav käesolevas asjas kujunenud olukorras, kus „romade linnaosades” paigaldatakse elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele, samal ajal kui teistes linnaosades, kus ei ela palju roma päritolu inimesi, paigaldatakse need üldjuhul vähem kui 2 meetri kõrgusele?
 3. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tuleb tõlgendada nii, et seeläbi, et „romade linnaosades” paigaldatakse elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele, koheldakse roma päritolu elanikke muu etnilise päritoluga elanikega võrreldes halvemini?

4. Kas juhul, kui tegemist on halvema kohtlemisega, tuleb viidatud sätet tõlgendada nii, et selline kohtlemine põhineb põhikohtuasjas kujunenud olukorras täielikult või osaliselt asjaolul, et see puudutab romade rahvusrühma?
5. Kas direktiivi 2000/43 kohaselt on lubatav selline siseriiklik õigusnorm nagu [ZZD] lisasätete § 1 punkt 7, mille kohaselt on mis tahes akt, mis tahes tegevus ja mis tahes tegevusetus, mis õigusi või õiguspäraseid huve otseselt või kaudselt kahjustab, „ebasoodne kohtlemine”?
6. Kas mõiste „ilmselt neutraalne tava” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses on kohaldatav [CHEZ RB] tavale paigaldada elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele? Kas mõistet „ilmselt” tuleb tõlgendada nii, et tava on ilmselgelt neutraalne, või nii, et see on neutraalne vaid esmapilgul ehk pealtnäha neutraalne?
7. Kas kaudse diskrimineerimise esinemiseks direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses on nõutav, et neutraalne tava seab isikud rassi või etnilise päritolu alusel konkreetset ebasoodsamasse olukorda, või piisab sellest, et kõnealune tava kahjustab vaid teatava etnilise päritoluga isikuid? Kas selles kontekstis on direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt lubatav selline siseriiklik õigusnorm nagu ZZD artikli 4 lõige 3, mille kohaselt on tegemist kaudse diskrimineerimisega, kui isik seatakse lõikes 1 nimetatud tunnuste (sealhulgas etnilise päritolu) alusel ebasoodsamasse olukorda?
8. Kuidas tuleb tõlgendada mõistet „konkreetselt ebasoodsamasse olukorda seadmine” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses? Kas kõnealune mõiste vastab selle direktiivi artikli 2 lõike 2 punktis a kasutatud mõistele „halvem kohtlemine” või hõlmab see vaid ebavõrdse kohtlemise iseäranis olulisi, ilmselgeid ja raskeid juhtumeid? Kas käesolevas asjas kirjeldatud tava kujutab endast iseäranis ebasoodsat olukorda? Kas see, et tegemist ei ole ebasoodsasse olukorda seadmise iseäranis olulise, ilmselge ja raske juhtumiga, on piisav, et kaudse diskrimineerimise olemasolu eitada (ilma et tuleks hinnata, kas asjaomane tava on seadusliku eesmärgi saavutamise seisukohast põhjendatud, sobiv ja vajalik)?
9. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktide a ja b kohaselt on lubatavad sellised siseriiklikud õigusnormid nagu ZZD artikli 4 lõiked 2 ja 3, mille kohaselt eeldab otsene diskrimineerimine „ebasoodsamat kohtlemist” ja kaudne diskrimineerimine „ebasoodsamasse olukorda seadmist”, tegemata erinevalt direktiivist vahet asjaomase ebasoodsa kohtlemise raskusastme järgi?
10. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et CHEZ RB kõnealune tava on elektrivõrgu turvalisuse tagamist ja tarbitud elektrienergia nõuetekohast arvestamist silmas pidades objektiivselt põhjendatud? Kas kõnealune tava on sobiv ka siis, kui võtta arvesse vastustaja kohustust tagada tarbijatele vaba juurdepääs elektriarvestite näitudele? Kas kõnealune tava on vajalik, kui ajakirjanduses avaldatu põhjal on teada muud tehniliselt ja rahaliselt kättesaadavad vahendid tarbitud elektrienergia turvalise mõõtmise tagamiseks?”

Eelotsuse küsimused

Sissejuhatavad kaalutlused

- ³⁸ Käesoleva kohtuotsuse punktist 28 nähtub, et kuigi eelotsusetaotluse esitanud kohus selgitab, et põhikohtuasjas kõne all olev olukord näib tema arvates kuuluvat direktiivi 2000/43 materiaalsesse kohaldamisalasse, nagu see on määratletud direktiivi artikli 3 lõike 1 punktis h, mistõttu ei pea eelotsusetaotluse esitanud kohus vajalikuks esitada Euroopa Kohtule selle kohta eelotsuse küsimust, rõhutab ta siiski, et Euroopa Kohus peab enne talle esitatud eelotsuse küsimuste analüüsimist sellele aspektile hinnangu andma.

- 39 Sellal kui Bulgaaria valitsus ja Euroopa Komisjon on arvamusel, et vaidlusalune praktika kuulub direktiivi materiaalsesse kohaldamisalasse, väidab CHEZ RB vastu, et see ei ole nii. CHEZ RB hinnangul tähendab direktiivi 2000/43 artikli 3 lõikes 1 sisalduv täpsustus, et direktiivi kohaldatakse „[liidule] antud volituste piires” seda, et nimetatud direktiiv kohaldub ainult liidu õiguse kohaldamisalasse kuuluvatele olukordadele, mistõttu on vajalik, et põhikohtuasja asjaoludele kohalduks liidu materiaalõigusnorm. Euroopa Liit ei ole kehtestanud ühtegi sätet, mis käsitleks elektriarvestite paigaldamist või neile visuaalset ligipääsu.
- 40 Selle kohta ilmneb direktiivi 2000/43 põhjendusest 12, et liidu seadusandja on leidnud, et demokraatliku ja tolerantse ühiskonna arengu tagamiseks, mis lubaks ühiskonnaelus osaleda kõikidel isikutel sõltumata nende rassilisest või etnilisest päritolust, peaks rassilisel ja etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise suhtes võetavad erimeetmed ulatuma kaugemale selle direktiivi artikli 3 lõikes 1 nimetatud valdkondadest (vt kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 41).
- 41 Direktiivi 2000/43 artikli 3 lõike 1 punkt h viitab üldiselt kaupade ja teenuste kättesaadavusele ja nende pakkumisele avalikkusele (vt kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 45).
- 42 Euroopa Kohus on juba otsustanud, et arvestades direktiivi 2000/43 eesmärki ja sellega kaitstavate õiguste laadi ning asjaolu, et see direktiiv ei ole muud kui võrdsuse põhimõtte – mis on üks liidu õiguse üldpõhimõtetest ja sätestatud harta artiklis 21 – väljendus kõnealuses valdkonnas, siis ei saa selle direktiivi kohaldamisala määratleda kitsalt (kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 43).
- 43 Neil asjaoludel, ja kuna ei ole kahtlust – nagu selgitas kohtujurist oma ettepaneku punktides 38 ja 39 –, et elektrivarustus kuulub direktiivi 2000/43 artikli 3 lõike 1 punkti h kohaldamisalasse, tuleb nimetatud sätet tõlgendada nii, et kõnealuse varustusega lahutamatu seotud elektriarvesti paigaldamine lõpptarbiija juurde kuulub direktiivi kohaldamisalasse ja selle puhul tuleb järgida direktiivis sätestatud võrdse kohtlemise põhimõtet.
- 44 Mis puutub direktiivi 2000/43 artikli 3 lõikes 1 sisalduvasse viitesse „[liidule] antud volituste piir[idele]”, siis käesoleval juhul piisab, kui märkida, et sellised sätted nagu direktiivi 2006/32 artikli 13 lõige 1 või direktiivi 2009/72 artikli 3 lõiked 3 ja 7 koostoimes selle I lisa punkti 1 alapunktidega h ja i on käsitletud lõpptarbijatele individuaalsete elektriarvestite paigaldamist universaalteenuse osutamise raames, et võimaldada huvitatud isikutel mõõta, jälgida ja reguleerida oma energiatarbimist. Seega ei ole kahtlust, et tingimused, mille kohaselt paigaldamine toimub, kuuluvad liidu pädevuse hulka, täpsemalt EÜ artikli 95 (nüüd ELTL artikkel 114) või EÜ artikli 175 kohaldamisalasse (nüüd ELTL artikkel 191); need sätted on nimetatud direktiivide õiguslik alus.

Esimene küsimus

- 45 Oma sõnastuse kohaselt käsitleb esimene küsimus mõistet „etniline päritolu” direktiivi 2000/43 ja harta artikli 21 tähenduses ning sellega soovitakse teada, kas nimetatud mõistet tuleb tõlgendada nii, et see „hõlmab sellist roma päritolu Bulgaaria kodanike ühtset rühma” nagu põhikohtuasjas kõne all olevas linnaosas elav rühm.
- 46 Eelotsusetaotluses sisalduvatest ja käesoleva kohtuotsuse punktides 29–33 kokku võetud üksikasjalikest selgitustest nähtub, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused ei puuduta seda, kas roma päritolu võib kvalifitseerida „etniliseks päritoluks” direktiivi 2000/43 ja üldisemalt liidu õiguse tähenduses, sest eelotsusetaotluse esitanud kohus peab seda õigustatult iseenesestmõistetavaks. Mõiste „etniline päritolu”, mis põhineb eeldusel, et rahvusrühmi iseloomustab eelkõige ühine kodakondsus, usk, keel, kultuuriline ja traditsiooniline päritolu ning elukeskkond, kohaldub ka romade kogukonnale (vt selle

kohta seoses Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 14 EIK otsus Natchova jt *vs.* Bulgaaria, nr 43577/98 ja 43579/98, EIK 2005-VII, ning otsus Sejdić ja Finbci *vs.* Bosnia ja Hertsegoviina, nr 27996/06 ja 34836/06, paragrahvid 43–45 ja 50, EIK 2009).

- 47 Nagu ilmneb käesoleva kohtuotsuse punktides 31 ja 32, oli määrav tegur, mis näib olevat esimese eelotsuse küsimuse esitamise ajend, hoopis see, et vaidlusalust praktikat rakendatakse terves linnaosas, kus elavad peamiselt – kuid mitte ainult – roma päritolu inimesed.
- 48 Seoses viimati nimetatuga leiab eelotsusetaotluse esitanud kohus, et tulenevalt asjaolust, et A. Nikolova on end oma kaebuses samastanud asjaomases linnaosas elavate roma päritolu inimestega, kellega koos ta kannatab ebamugavusi, mida põhjustab vaidlusalune praktika, võib järeldada, et A. Nikolova on end ise romana määratlenud. Samas märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus, et kui ta peaks leidma, et A. Nikolova ei ole roma päritolu, siis ei mõjuta see direktiivi 2000/43 kohaldamist käesoleval juhul, ega ka asjaolu, et asjaomane isik võib käesoleval juhul tugineda direktiivi rikkumisele tema suhtes.
- 49 Euroopa Kohtule esitatud seisukohtades, mida tuleb arvesse võtta, on A. Nikolova ametlikult teatanud, et ta on etniliselt päritolult bulgaarlane ning et ta ei määratle end romana ja teda ei tule romaks pidada.
- 50 Kõike eeltoodut arvesse võttes tuleb asuda seisukohale, et oma esimese küsimusega palub eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt selgitada, kas määratlust „diskrimineerimine etnilise päritolu alusel” direktiivi 2000/43, eeskätt artikli 1 ja artikli 2 lõike 1 tähenduses, vajaduse korral koostoides harta artikliga 21 tuleb tõlgendada nii, et nimetatud määratlus on sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas kohaldatav olenemata sellest, kas vaidlusalune meede puudutab teatava etnilise päritoluga inimesi või inimesi, kes sellise päritoluga kannatavad koos eelnimetatud isikutega halvema kohtlemise või konkreetselt ebasoodsama olukorra all, mis tuleneb sellest meetmest.
- 51 Seoses sellega tuleb direktiivi 2000/43 sätete sõnastuse kohta märkida, et direktiivi artiklis 1 on täpsustatud, et direktiivi eesmärk on kehtestada raamistik „rassilise või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise” vastu võitlemiseks.
- 52 Direktiivi artikli 2 lõige 1 defineerib võrdse kohtlemise põhimõtte nii, et „ei esine otsest ega kaudset diskrimineerimist rassilise või etnilise päritolu alusel”.
- 53 Nagu märkis kohtujurist oma ettepaneku punktis 53, näeb selle direktiivi artikli 2 lõike 2 punkt a enamikus keeleversioonides ette, et otseseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ühte isikut koheldakse „rassilise või etnilise päritolu tõttu” halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras, ja vaid mõni selle sätte keeleversioon viitab isiku halvemini kohtlemisele „tema” rassilise või etnilise päritolu tõttu.
- 54 Direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt peetakse kaudseks diskrimineerimiseks seda, „kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud”.
- 55 Kuna eespool toodud sätete sõnastus, võttes eeskätt arvesse käesoleva otsuse punktis 53 mainitud direktiivi 2000/43 keeleversioonide erinevust, ei võimalda iseenesest anda vastust küsimusele, kas võrdse kohtlemise põhimõtte, mida selle direktiiviga soovitakse tagada, kehtib ainult nende isikute suhtes, keda rassilisel või etnilisel päritolul põhinev diskrimineeriv meede puudutab kui isikuid, kes on tõepoolest asjaomase rassilise või etnilise päritoluga, siis tuleb nimetatud sätete tõlgendamisel arvestada ka nende konteksti ning direktiivi 2000/43 üldist ülesehitust ja eesmärki, mille osa need sätted on (vt selle kohta eelkõige kohtuotsused VEMW jt, C-17/03, EU:C:2005:362, punkt 41 ja seal viidatud kohtupraktika ning komisjon *vs.* Portugal, C-450/11, EU:C:2013:611, punkt 47 ja seal viidatud kohtupraktika).

- 56 Siinkohal on oluline rõhutada, et Euroopa Kohtu praktika, mida on käesoleva kohtuotsuse punktis 42 juba meenutatud ja mille kohaselt direktiivi 2000/43 kohaldamisala ei saa direktiivi eesmärki ja sellega kaitstavate õiguste laadi arvestades määratleda kitsalt, võib antud juhul põhjendada tõlgendust, mille kohaselt ei kohaldata direktiivis viidatud võrdse kohtlemise põhimõtet kindlaksmääratud isikute kategooriale, vaid direktiivi artiklis 1 sätestatud põhjenduste alusel, mistõttu kohaldatakse kõnealust põhimõtet ka isikutele, kes hoolimata sellest, et nad ise ei ole asjaomase rassilise või etnilise päritoluga, kannatavad mõnel nimetatud põhjusel ometi halvema kohtlemise või ebasoodsama olukorra all (vt analoogia alusel kohtuotsus Coleman, C-303/06, EU:C:2008:415, punktid 38 ja 50).
- 57 Lisaks kinnitab sellist tõlgendust direktiivi põhjendus 16 ja artikli 3 lõige 1, mille kohaselt peavad direktiiviga taotletavast kaitsest rassilisel ja etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise eest osa saama „kõik” isikud.
- 58 Asjaomast tõlgendust toetavad samuti nii EÜ artikli 13 – millest on pärast muudatusi saanud ELTL artikkel 19 ja mis on direktiivi 2000/43 õiguslik alus – sõnastus, mis annab liidule pädevuse võtta vajalikke meetmeid, et võidelda igasuguse diskrimineerimise, sealhulgas rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimise vastu (vt analoogia alusel kohtuotsus Coleman, C-303/06, EU:C:2008:415, punkt 38) kui ka – nagu on kohtujurist märkinud oma ettepaneku punktis 53 – harta artiklis 21 sätestatud rassilise või etnilise päritolu alusel mittediskrimineerimise põhimõte, millele nimetatud direktiiv annab sellega hõlmatud sisulistes valdkondades konkreetse väljenduse (vt kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 43, ja analoogia alusel kohtuotsus Felber, C-529/13, EU:C:2015:20, punktid 15 ja 16).
- 59 Võttes arvesse põhikohtuasjas kujunenud olukorda ja mööndes, et A. Nikolova ei ole roma päritolu, nagu ta on kinnitanud ka Euroopa Kohtus, on siiski tuvastatud, et roma päritolu, st tema tegevuskoha linnaosa teiste elanike valdava osa päritolu, on tegur, mille tõttu kannatab ta enda hinnangul halvema kohtlemise või konkreetset ebasoodsama olukorra all.
- 60 Kõike eeltoodut arvesse võttes tuleb esimesele küsimusele vastata, et määratlust „diskrimineerimine etnilise päritolu alusel” direktiivi 2000/43, eeskätt artikli 1 ja artikli 2 lõike 1 tähenduses, tuleb tõlgendada nii, et nimetatud määratlus on sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas – kus linnaosas, milles elavad peamiselt roma päritolu inimesed, on kõik elektriarvestid paigaldatud elektrivõrgu õhuliinide betoonpostide külge kuue kuni seitsme meetri kõrgusele, samas kui teistes linnaosades on elektriarvestid paigaldatud vähem kui kahe meetri kõrgusele – kohaldatav olenemata sellest, et vaidlusalune meede puudutab teatava etnilise päritoluga inimesi või inimesi, kes sellise päritoluga kannatavad koos eelnimetatud isikutega halvema kohtlemise või konkreetset ebasoodsama olukorra all, mis tuleneb sellest meetmest.

Viies küsimus

- 61 Viienda küsimuse kohaselt, mida tuleb analüüsida teisena, soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas direktiiviga 2000/43 on kooskõlas selline ZZD lisasätete § 1 punkt 7, mis määratleb „ebasoodsa kohtlemisena” mis tahes akti, tegevuse või tegevusetuse, mis kahjustab otseselt või kaudselt „õigusi või õiguspäraseid huve”.
- 62 Sissejuhatuseks olgu meenutatud, et ELTL artikli 267 alusel algatatud menetluse raames ei ole Euroopa Kohtu ülesanne otsustada, kas siseriiklikud õigusnormid on liidu õigusnormidega kooskõlas. Samas on Euroopa Kohus pädev andma liikmesriigi kohtule kõik liidu õiguse tõlgendamiseks vajalikud juhtnöörid, mille alusel on liikmesriigi kohtul võimalik hinnata siseriiklike õigusnormide kooskõla liidu õigusega (vt eelkõige kohtuotsus Placanica jt, C-338/04, C-359/04 ja C-360/04, EU:C:2007:133, punkt 36 ja seal viidatud kohtupraktika).

- 63 Lisaks ilmneb eelotsusetaotluse esitanud kohtu selgitustest, et kõnealune mõiste „ebasoodne kohtlemine” kohaldub vastavalt siseriiklikule õigusele siis, kui kontrollitakse, kas esineb otsene või kaudne diskrimineerimine ZZD artikli 4 lõigete 2 ja 3 tähenduses.
- 64 Arvestades eeltoodut, tuleb viiendat küsimust mõista nii, et sellega soovitakse teada, kas direktiivi 2000/43, eriti selle artikli 2 lõiget 1 ning lõike 2 punkte a ja b tuleb tõlgendada selliselt, et nendega on vastuolus siseriiklik säte, mis näeb ette, et rassilise või etnilise päritolu alusel otsese või kaudse diskrimineerimise olemasolu tuvastamiseks direktiivi artikli 3 lõikega 1 hõlmatud valdkondades peab halvem kohtlemine või konkreetselt ebasoodsam olukord, millele nimetatud punktid a ja b viitavad, seisnema õiguste või õiguspäraste huvide kahjustamises.
- 65 Seoses sellega olgu kõigepealt meenutatud, et nagu nähtub direktiivi 2000/43 põhjendustest 12 ja 13, on direktiivi eesmärk tagada demokraatliku ja tolerantse ühiskonna areng, mis lubaks ühiskonnaelus osaleda kõikidel isikutel sõltumata nende rassilisest või etnilisest päritolust, ja et seetõttu tuleks kogu liidus keelata selle direktiivi reguleerimisalasse kuuluv „mis tahes” otsene või kaudne diskrimineerimine rassilise või etnilise päritolu alusel. Asjaomase direktiivi artikli 2 lõige 1 kinnitab samuti, et võrdse kohtlemise põhimõte tähendab, et ei esine [„mis tahes”] otsest ega kaudset diskrimineerimist rassilise või etnilise päritolu alusel.
- 66 Järgmiseks, nagu on meenutatud käesoleva kohtuotsuse punktis 42, ei tohi selle direktiivi kohaldamisala määratleda kitsalt.
- 67 Lõpetuseks täpsustab direktiivi 2000/43 põhjendus 28, et selle eesmärk on saavutada kõikides liikmesriikides ühtlaselt kõrge diskrimineerimisvastase kaitstuse tase. Selle kohta tuleneb direktiivi artikli 6 lõikest 1, et direktiiv esitab „miinimumnõuded”, jättes liikmesriikidele võimaluse säilitada või kehtestada „soodsamad” võrdse kohtlemise põhimõtet kaitsvad sätted.
- 68 Tuleb sedastada, et selline siseriiklik säte, nagu on kõne all põhikohtuasjas, mis kvalifitseerib „halvemaks” kohtlemiseks või „konkreetselt ebasoodsamaks olukorraks” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktide a ja b tähenduses üksnes tegevuse, mis kahjustab isiku „õigust” või „õigustatud huvi”, kehtestab tingimuse, mida direktiivi kõnealustest sätetest ei tulene ja mis piirab seega direktiiviga tagatud kaitse ulatust.
- 69 Eeltoodud kaalutlusi arvesse võttes tuleb viiendale küsimusele vastata, et direktiivi 2000/43, eriti selle artikli 2 lõiget 1 ning lõike 2 punkte a ja b tuleb tõlgendada nii, et nendega on vastuolus siseriiklik säte, mis näeb ette, et rassilise või etnilise päritolu alusel otsese või kaudse diskrimineerimise olemasolu tuvastamiseks direktiivi artikli 3 lõikega 1 hõlmatud valdkondades peab halvem kohtlemine või konkreetselt ebasoodsam olukord, millele nimetatud punktid a ja b viitavad, seisnema õiguste või õiguspäraste huvide kahjustamises.

Teine, kolmas ja neljas küsimus

- 70 Oma teise, kolmanda ja neljanda küsimusega, mida tuleb käsitleda koos ja kolmandana, palub eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt selgitada, kas direktiivi 2000/42 artikli 2 lõike 2 punkti a tuleb tõlgendada nii, et selline meede nagu vaidlusalune praktika võib tekitada olukorra, kus isikuid koheldakse täielikult või osaliselt nende etnilisest päritolust tulenevatel põhjustel eelnimetatud sätte tähenduses „halvemini” kui teisi isikuid „samalaadses olukorras”, mistõttu põhjustab kõnealune praktika nimetatud sätte tähenduses otsest diskrimineerimist selle päritolu alusel.
- 71 Tuleb meele pidada, et ELTL artikkel 267 ei anna Euroopa Kohtule pädevust kohaldada konkreetses kohtuasjas liidu õigusnorme, vaid üksnes anda arvamus asutamislepingute ja liidu institutsioonide poolt vastu võetud õigusaktide tõlgendamise kohta. Euroopa Kohus võib siiski eelnimetatud artikliga kehtestatud õiguslase koostöö raames ja talle esitatud andmete alusel esitada siseriiklikule kohtule

selliseid liidu õiguse tõlgendamisega seotud asjaolusid, mis võivad olla talle kasulikud mõne sätte mõju hindamisel (vt eelkõige kohtuotsus Feryn, C-54/07, EU:C:2008:397, punkt 19 ja seal viidatud kohtupraktika).

- 72 Praegusel juhul tuleb esiteks meenutada, et nagu on juba selgitatud käesoleva kohtuasja punktis 58, annab direktiiv 2000/43 oma kohaldamisala valdkondades konkreetse väljenduse harta artiklis 21 sätestatud rassilise või etnilise päritolu alusel mittediskrimineerimise põhimõttele.
- 73 Teiseks olgu märgitud, et direktiivi põhjendus 3 viitab erinevatele rahvusvahelistele kokkulepetele, mille hulgas on eeskätt 21. detsembril 1965 vastu võetud rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. Selle konventsiooni artikli 1 kohaselt on diskrimineerimine isiku etnilise päritolu alusel üks rassilise diskrimineerimise vorme.
- 74 Kolmandaks, nagu ilmneb direktiivi 2000/43 põhjendustest 9, 12 ja 13, soovis liidu seadusandja rõhutada esiteks ka seda, et rassilisest või etnilisest päritolust tingitud diskrimineerimine võib mõjuda kahjulikult EÜ asutamislepingu eesmärkide saavutamisele, eelkõige seoses tööhõive ja sotsiaalkaitse kõrge taseme saavutamise, elatusaseme ja elu kvaliteedi parandamisega, majandusliku ja sotsiaalse ühtekuuluvuse ning solidaarsusega, ühtlasi võib see kahjustada eesmärki kujundada Euroopa Liit vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanevaks alaks; teiseks soovis liidu seadusandja rõhutada, et mis tahes seda laadi diskrimineerimise, mille direktiiv selle kohaldamisalasse kuuluvates valdkondades kehtestab, keelamise eesmärk on tagada demokraatliku ja tolerantse ühiskonna areng, mis lubaks ühiskonnaelus osaleda kõikidel isikutel sõltumata nende rassilisest või etnilisest päritolust.
- 75 Neist esialgsetest kaalutlustest lähtudes ja esiteks seoses küsimusega, kas võib järeldada, et vaidlusalusest praktikast tulenev erinev kohtlemine võeti kasutusele etnilise päritolu tõttu direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses – mis on neljanda eelotsuse küsimuse ese –, on esmalt oluline märkida, et pelk asjaolu, et põhikohtuasjas kõne all olevas linnaosas elab ka inimesi, kes ei ole roma päritolu, ei luba välistada, et taoline praktika võeti kasutusele valdava osa selle linnaosa elanike roma etnilise päritolu tõttu.
- 76 Järgmiseks tuleb seoses neljandas küsimuses sisalduva viitega halvemale kohtlemisele, mille põhjuseks võib „täielikult või osaliselt” olla asjaolu, et see puudutab romade rahvusrühma, märkida, et otsese diskrimineerimise olemasoluks direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses piisab sellest, kui see etniline päritolu oli asjaomase kohtlemise kasutuselevõtmisel otsustava tähtsusega, piiramata direktiivi 2000/43 artiklites 4 ja 5 ette nähtud ja käesoleva kohtuasja seisukohast ebaoluliste erandite kohaldamist, mis on seotud oluliste ja määravate kutsenõuetega ning liikmesriikidepoolse positiivse erikohtlemisega, et ära hoida või heastada rassilise või etnilise päritoluga seotud halvemusi.
- 77 Lõpetuseks tuleneb direktiivi 2000/43 artikli 8 lõikest 1, et kui isik, kes leiab, et ta on võrdse kohtlemise põhimõtte järgimata jätmise tõttu kannatanud, esitab kohtule või muule pädevale organile asjaolud, mille põhjal võib eeldada, et on toimunud otsene või kaudne diskrimineerimine, peab kostja tõendama, et nimetatud põhimõtet ei ole rikutud.
- 78 Selle kohta on Euroopa Kohus juba täpsustanud, et kuigi isik, kes leiab, et võrdse kohtlemise põhimõtte järgimata jätmine on teda kahjustanud, peab kõigepealt tõendama niisuguste faktiliste asjaolude olemasolu, mille põhjal võib eeldada, et on toimunud otsene või kaudne diskrimineerimine, tuleb niisuguste asjaolude tõendamisel tagada, et kostja keeldumine teabe esitamisest ei kahjustaks direktiivi 2000/43 eesmärkide saavutamist (kohtuotsus Meister, C-415/10, EU:C:2012:217, punktid 36 ja 40).
- 79 Siseriikliku kohtu või muu pädeva organi ülesanne on hinnata vastavalt siseriiklikule õigusele ja/või tavale otsest või kaudset diskrimineerimist eeldada võimaldavaid faktilisi asjaolusid, nagu näeb ette direktiivi 2000/43 põhjendus 15 (kohtuotsus Meister, C-415/10, EU:C:2012:217, punkt 37).

- 80 Niisiis on käesoleval juhul eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne võtta arvesse kõiki vaidlusaluse praktikaga seotud asjaolusid, et teha kindlaks, kas on piisavalt tõendeid, mis võimaldaksid käsitada tõendatuna asjaolusid, mille põhjal võib eeldada, et otsene diskrimineerimine etnilise päritolu alusel on toimunud, ning kontrollida, et kostja – käesolevas asjas CHEZ RB – keeldumine teabe esitamisest ei kahjustaks direktiivi 2000/43 eesmärkide saavutamist (vt selle kohta kohtuotsus Meister, C-415/10, EU:C:2012:217, punkt 42).
- 81 Nende aspektide hulgas, mida võib seoses sellega arvesse võtta, on eeskätt nimetatud kohtu poolt välja toodud asjaolu, et on selge ja CHEZ RB ei vaidlusta seda, et ta kasutab vaidlusalust praktikat ainult linnaosades, kus elavad sarnaselt „Gizdova mahala” linnaosaga teatavasti valdavalt roma päritolu Bulgaaria kodanikud.
- 82 Sama kehtib KZD poolt Euroopa Kohtule esitatud seisukohtades välja toodud asjaolu kohta, et CHEZ RB on mitmes asjas, mille puhul on KZD poole pöördunud, kinnitanud, et tema arvates panevad kahjustamisi ja ebaseaduslikke elektrivõrku ühendamisi toime peamiselt roma päritolu kodanikud. Sellised väited võivad nimelt toetada arusaama, et vaidlusalune praktika rajaneb stereotüüpidel või etnilistel eelarvamustel, kusjuures rassilised motiivid kombineeruvad muude põhjustega.
- 83 Tegurite seas, mida võib samuti arvesse võtta, on eelotsusetaotluse esitanud kohtu mainitud asjaolu, et hoolimata kohtu poolt tulenevalt tõendamiskoormisest esitatud üleskutsetest ei ole CHEZ RB esitanud tõendeid elektriarvestite väidetava kahjustamise ja manipuleerimise ning ebaseaduslike elektrivõrku ühendamiste kohta, väites, et need on üldteada.
- 84 Samuti peab eelotsusetaotluse esitanud kohus võtma arvesse vaidlusaluse praktika kohustuslikku, üldist ja kestvat laadi, mis esiteks seetõttu, et see laieneb vahet tegemata linnaosa kõigile elanikele, olenemata sellest, kas nende isiklike elektriarvesteid on manipuleeritud või ebaseaduslikult elektrivõrku ühendatud, või kes on need teod toime pannud, ja teiseks, seetõttu, et nimetatud praktika eksisteerib pärast pea 25-aastast rakendamist ikka veel, võib toetada arusaama, et kõnealuse linnaosa, kus elavad peamiselt roma päritolu Bulgaaria kodanikud, kõiki elanikke käsitatakse selliste rikkumiste potentsiaalsete toimepanijatena. Eelnimetatud arusaam võib osutuda ka oluliseks tõendiks kõne all oleva praktika igakülgsel hindamisel (vt analoogia alusel kohtuotsus Asociația Accept, C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 51).
- 85 Peale selle on kohane meenutada, et kui eelotsusetaotluse esitanud kohus peaks leidma, et tegemist on diskrimineerimisega, siis nõuab võrdse kohtlemise põhimõtte tõhus rakendamine tõendamiskoormise üleminekut kostjatele, kes peavad tõendama, et nimetatud põhimõtet ei ole rikutud (vt esmajoones kohtuotsused Coleman, C-303/06, EU:C:2008:415, punkt 54, ja Asociația Accept, C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 55). Sellisel juhul lasuks CHEZ RB-l kui kostjal kohustus lükata võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumine ümber, tõendades, et vaidlusaluse praktika kehtestamine ja selle praegune säilitamine ei põhine mingil moel asjaolul, et asjaomastes linnaosades elavad peamiselt roma päritolu Bulgaaria kodanikud, vaid et kõnealune praktika tugineb ainult objektiivsetele teguritele, mis ei ole kuidagi seotud diskrimineerimisega rassilise ja etnilise päritolu alusel (vt analoogia alusel kohtuotsused Coleman, C-303/06, EU:C:2008:415, punkt 55, ja Asociația Accept, C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 56).
- 86 Teiseks, direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis a esitatud muude tingimuste puhul, mis on teise ja kolmanda küsimuse ese – täpsemalt „halvema” kohtlemise esinemine ja uuritud olukordade „samalaadsus” –, ei ole mingit kahtlust, et sellisel praktil, nagu on käesolevas asjas vaidluse all, on need tunnused olemas.
- 87 Ühelt poolt ei saa eitada selles linnaosas elavate valdavalt roma päritolu elanike halvemat kohtlemist, mis tuleneb kõnealusest praktikast, kui võtta arvesse, et asjaomastel isikutel on äärmiselt raske või isegi võimatu tutvuda elektritarbimise kontrollimiseks oma elektriarvesti näiduga, ning et see praktika on solvav ja häbimärgistav, nagu juba märgitud käesoleva kohtuotsuse punktis 84.

- 88 Teiselt poolt, mis puudutab küsimust, kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses „samalaadse olukorra” esinemise tingimus võib põhikohtuasjas täidetud olla, nähtub eelotsusetaotlusest, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu sellekohased kahtlused tulenevad asjaolust, et vaidlusalune praktika puudutab ka „romade linnaosades” elavaid isikuid, kes ei ole roma päritolu, ja et samas ei puuduta see praktika roma päritolu inimesi, kes elavad linnaosades, kus on valdavalt muud päritolu inimesed.
- 89 Seoses sellega tuleb meenutada, et võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumise kindlakstegemiseks vajalikku olukordade samalaadsuse nõuet tuleb hinnata võttes arvesse kõiki neid olukordi iseloomustavaid asjaolusid (vt eeskätt kohtuotsus Arcelor Atlantique ja Lorraine jt, C-127/07, EU:C:2008:728, punkt 25).
- 90 Käesoleval juhul tuleb sedastada, et põhimõtteliselt tuleb kõiki elektri lõpptarbijaid, keda teenindab linna ühes piirkonnas sama tarnija, pidada olenemata nende elukohaks olevast linnaosast selle tarnija suhtes samalaadses olukorras olevaks aspektis, mis puudutab elektritarbimise mõõtmiseks ja elektritarbimise muutumise jälgimiseks mõeldud elektriarvesti kättesaadavaks tegemist.
- 91 Arvestades kõike eeltoodut, tuleb teisele, kolmandale ja neljandale küsimusele vastata, et direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tuleb tõlgendada nii, et selline meede nagu vaidlusalune praktika kujutab endast otsest diskrimineerimist nimetatud sätte tähenduses, kui ilmneb, et kõnealust meedet rakendati või säilitati asjaomase linnaosa elanike valdava osa etnilise päritolu tõttu; seda peab kontrollima eelotsusetaotluse esitanud kohus, võttes arvesse juhtumi kõiki olulisi asjaolusid ning nimetatud direktiivi artikli 8 lõikes 1 sätestatud eeskirju tõendamiskoormise ümberpööramise kohta.

Kuues, seitsmes, kaheksas ja üheksas küsimus

- 92 Kuuenda kuni üheksanda küsimusega, mida tuleb analüüsida koos ja neljandana, soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt teada seda, milline on direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses mõistete „ilmselt neutraalne tava” ja „[seab] isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda” ulatus, ning kas juhul, kui eeldada, et vaidlusalune praktika ei kujuta endast otsest diskrimineerimist, vastab see järelikult eelnimetatud tingimustele ja kas seetõttu võib kõnealune praktika kujutada endast kaudset diskrimineerimist nimetatud sätte tähenduses. Ühtlasi soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas sama sätet tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus siseriiklik sätte, mille kohaselt peab kaudse diskrimineerimise esinemiseks olema ebasoodsama olukorra põhjuseks rassiline või etniline päritolu.
- 93 Mis puutub esiteks „ilmselt neutraalse tava” esinemisse direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses ja küsimusse, kas sellest mõistest – nagu palub selgitada eelotsusetaotluse esitanud kohus oma kuuendas küsimuses – tuleb aru saada nii, et see tähendab tava, mille neutraalsus on eriti „ilmne”, või tähendab see „pealtnäha” või „esmapilgul” neutraalset tava, siis ei ole mingit kahtlust, et seda mõistet tuleb käsitleda teisena toodud tähenduses, nagu on selgitanud ka kohtujurist oma ettepaneku punktis 92.
- 94 Lisaks sellele, et kõnealune arusaam vastab kasutatud väljendi kõige loomulikumale tähendusele, on selline lähenemine nõutav arvestades Euroopa Kohtu väljakujunenud praktikat seoses kaudse diskrimineerimise mõistega, mille kohaselt erinevalt otsesest diskrimineerimisest võib kaudne diskrimineerimine tuleneda meetmest, mis on küll sõnastatud neutraalselt, see tähendab viidates teistele kriteeriumidele, mis ei ole kaitstava tunnusega seotud, kuid seab selle tunnusega isikud konkreetselt ebasoodsasse olukorda (vt selle kohta eeskätt kohtuotsus Z., C-363/12, EU:C:2014:159, punkt 53 ja seal viidatud kohtupraktika).

- 95 Teiseks, ja seoses eelotsusetaotluse esitanud kohtu seitsmendas küsimuses väljendatud kahtlusega ZZD artikli 4 lõike 3 suhtes, mille kohaselt on tegemist kaudse diskrimineerimisega, kui isik seatakse rassilise või etnilise päritolu tõttu ebasoodsamasse olukorda kui teised isikud, tuleb meenutada, et – nagu tuleneb teisele, kolmandale ja neljandale küsimusele antud vastusest – kui näib, et erinevat kohtlemist põhjustav meede kehtestati rassilise või etnilise päritoluga seotud põhjustel, siis tuleb see kvalifitseerida „otseseks diskrimineerimiseks” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses.
- 96 Seevastu kaudse diskrimineerimise puhul rassilise või etnilise päritolu alusel ei nõuta, et asjaomane meede rajaneks sellistel põhjustel. Nagu ilmneb ka käesoleva kohtuotsuse punktis 94 meenutatud kohtupraktikast, piisab meetme kuulumiseks direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaldamisalasse sellest, et viidates küll neutraalsetele kriteeriumidele, mis ei põhine kaitstaval tunnusel, seab asjaomane meede selle tunnusega isikud konkreetset ebasoodsasse olukorda.
- 97 Eeltoodust järeldub, et kõnealust artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus siseriiklik säte, mis seab rassilise või etnilise päritolu alusel kaudse diskrimineerimise esinemise tingimuseks selle, et asjaomane meede võeti kasutusele rassilise või etnilise päritolu tõttu.
- 98 Kolmandaks, mis puutub direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b sisalduvasse täpsustusse „ebasoodsa olukorra” kohta, milles konkreetse rassilise või etnilise päritoluga isikud teiste isikutega võrreldes on, siis märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus oma kaheksandas küsimuses, et selle direktiivi artikli 2 lõike 2 punkt a defineerib otsese diskrimineerimise viidates „halvemale kohtlemisele”. Pidades silmas seda terminoloogilist erinevust küsib eelotsusetaotluse esitanud kohus, kas ainult „iseäranis oluline, ilmselge ja raske juhtum” võib kaasa tuua „[konkreetselt]” ebasoodsa olukorra direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses.
- 99 Sellega seoses tuleb märkida, et artikli 2 lõike 2 punktis b kasutatud väljendist „[konkreetselt] ebasoodne olukord” ega ka selles sättes sisalduvatest muudest täpsustustest ei järeldu, et selline ebasoodne olukord esineb vaid iseäranis olulisel, ilmselgel ja raskel ebavõrdsuse juhtumil.
- 100 Nimetatud tingimust tuleb mõista hoopis nii, et see tähendab, et vaidlusaluse meetme tõttu on ebasoodsas olukorras eeskätt teatud etnilist päritolu isikud.
- 101 Ühelt poolt toetab sellist tõlgendust Euroopa Kohtu praktika kaudse diskrimineerimise mõiste kohta, millest nähtub eelkõige, et sellise diskrimineerimisega võib tegemist olla siis, kui meede, mis on küll sõnastatud neutraalselt, seab reaalselt ebasoodsasse olukorda palju suuremal hulgal kaitstud tunnusega isikuid kui ilma selle tunnusega isikuid (vt selle kohta eeskätt kohtuotsused Z., C-363/12, EU:C:2014:159, punkt 53 ja seal viidatud kohtupraktika, ja Cachaldora Fernández, C-527/13, EU:C:2015:215, punkt 28 ja seal viidatud kohtupraktika).
- 102 Teiselt poolt on kõnealune tõlgendus erinevalt tõlgendusest, mille kohaselt kuuluvad direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaldamisalasse üksnes iseäranis olulised, ilmselged ja rasked ebavõrdsuse juhtumid, kõige rohkem kooskõlas liidu seadusandja taotletavate eesmärkidega, mida on meenutatud käesoleva kohtuotsuse punktides 42, 67 ja 72–74.
- 103 Neljandaks ja seoses eelotsusetaotluse esitanud kohtu üheksanda küsimusega – millega soovitakse teada, kas ZZD artikli 4 lõiked 2 ja 3, mis osutavad nii otsese kui ka kaudse diskrimineerimise määratlemisel „ebasoodsamale” olukorrale ja näevad seega ette sama raskusastme, on direktiiviga 2000/43 kooskõlas – piisab, kui märkida, et käesoleva kohtuotsuse punktides 99–102 esitatud tõlgendusest direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti b kohta nähtub, et selles sättes nimetatud konkreetset ebasoodsa olukorra puhul ei nõuta mingit erilist raskusastet. Seega ei tekita viite puudumine sellisele raskuse kriteeriumile eespool nimetatud siseriiklikus sättes probleeme direktiiviga kooskõla suhtes.

- 104 Viiendaks ja seoses kuuendas ja kaheksandas küsimuses tõstatatud küsimusega, kas selline praktika nagu vaidlusalune on „ilmselt” neutraalne ja kas see põhjustab „[konkreetselt] ebasoodsa olukorra” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses, nagu eespool täpsustatud, tuleb käesoleva kohtuotsuse punkti 71 eeskujul meenutada, et kuigi eelotsusetaotluse esitanud kohus peab asjaolusid hindama ja konkreetsetes asjas liidu õiguse norme kohaldama, võib Euroopa Kohus esitada eelotsusetaotluse esitanud kohtule selliseid liidu õiguse tõlgendamisega seotud asjaolusid, mis võivad olla talle kasulikud mõne sätte mõju hindamisel.
- 105 Kui eeldada, et eelotsusetaotluse esitanud kohus jõuab järeldusele, et ei ole tõendatud, et vaidlusalune praktika kujutab endast otsest diskrimineerimist etnilise päritolu alusel, siis tuleb käesolevas asjas märkida, et nimetatud kohtu poolt tuvastatud asjaolud lubavad järeldada, et sellel praktilisel – vähemalt juhul, kui seda ei saa pidada põhjendatuks vastavalt direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktile b – on nõutavad tunnused vastamaks kaudsele diskrimineerimisele eelnimetatud sätte tähenduses.
- 106 Esiteks ei ole nimelt kahtlust, et asjaomane praktika ja kriteerium, mille järgi kohaldatai seda üksnes selle linnaosa elamute juures, kus oli tuvastatud arvukalt elektriarvestite manipuleerimisi ja kahjustamisi ning ebaseaduslikke elektrivõrku ühendamisi, kujutaksid endast ilmselt neutraalset praktikat ja kriteeriumi direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses, nagu on täpsustatud käesoleva kohtuotsuse punktides 93 ja 94.
- 107 Teiseks, kuna eelotsusetaotluses sisalduvate selgituste kohaselt on teada, et kõnealust praktikat kasutati ainult neis linnaosades, kus sarnaselt põhikohtuasja kvartaliga elavad peamiselt roma päritolu inimesed, võib selline praktika mõjutada nimetatud etnilise päritoluga isikuid palju suuremal määral ja, nagu on selgitatud käesoleva kohtuotsuse punktides 100–102, tekitada sellise etnilise päritoluga inimestele võrreldes teiste inimestega seega konkreetselt ebasoodsama olukorra direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses.
- 108 Nagu juba käesoleva kohtuotsuse punktis 87 mainitud, tuleneb ebasoodne olukord eeskätt vaidlusaluse praktika solvavast ja häbimärgistavast laadist ning asjaolust, et see muudab lõpptarbijatele nende elektriarvesti näitudega tutvumise tarbimise kontrollimiseks äärmiselt raskeks, kui mitte võimatuks.
- 109 Eelnevast lähtudes tuleb kuuendale, seitsmendale, kaheksandale ja üheksandale küsimusele vastata, et direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et:
- selle sättega on vastuolus siseriiklik säte, mis näeb ette, et rassilise või etnilise päritolu alusel kaudse diskrimineerimise esinemiseks peab konkreetselt ebasoodsama olukorra põhjuseks olema rassiline või etniline päritolu;
 - „ilmselt neutraalse” sätte, kriteeriumi või tava mõiste selle sätte tähenduses tähendab sätet, kriteeriumi või tava, mis on sõnastatud või mida kohaldatakse ilmselt neutraalselt, see tähendab võttes arvesse muid faktoreid kui kaitstav tunnus ja faktoreid, mis ei ole sellega samaväärsed;
 - mõiste „[konkreetselt] ebasoodsam olukord” nimetatud sätte tähenduses ei tähista iseäranis olulisi, ilmselgeid ja raskeid juhtumeid, vaid osutab, et vaidlusaluse sätte, kriteeriumi või tava tõttu on ebasoodsas olukorras just teatava rassilise või etnilise päritoluga isikud;
 - kui eeldada, et selline praktika, nagu on kõne all põhikohtuasjas, ei kujuta endast otsest diskrimineerimist direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses, võib selline praktika olla nimetatud artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses põhimõtteliselt ilmselt neutraalne tava, mis tekitab teatud etnilise päritoluga inimestele võrreldes teiste inimestega konkreetselt ebasoodsama olukorra.

Kümnes küsimus

- 110 Kümnenenda küsimusega palub eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt selgitada, kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et selline praktika, nagu on kõne all põhikohtuasjas, võib elektrivõrgu turvalisuse tagamist ja tarbitud elektrienergia nõuetekohast arvestamist silmas pidades olla objektiivselt põhjendatud, kui võtta eeskätt arvesse vajadust tagada lõpptarbijatele vaba juurdepääs oma elektriarvestitele ja eelkõige asjaolu, et ajakirjanduses on antud teada muudest, tehniliselt ja rahaliselt kättesaadavamatest vahenditest, mis võimaldavad tagada elektriarvestite turvalisuse.
- 111 Nagu nähtub artikli 2 lõike 2 punktist b, kujutab ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava, mis võib teatava rassilise või etnilise päritoluga isikud seada ebasoodsamasse olukorda, endast kaudset ja seega keelatud diskrimineerimist, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.
- 112 Siinkohal on oluline rõhutada, et pidades silmas käesoleva kohtuotsuse punktides 72–74 meenutatud kaalutlusi ja eesmäärke, tuleb objektiivse põhjendatuse mõistet rassilisest või etnilisest päritolust tingitud erineva kohtlemise korral tõlgendada kitsalt.
- 113 Nagu tuleneb eelotsusetaotlusest ja CHEZ RB poolt Euroopa Kohtule esitatud seisukohtadest, väidab nimetatud äriühing käesolevas asjas, et vaidlusalune praktika võeti kasutusele, et võidelda kõnealuses linnaosas tuvastatud elektriarvestite rohkearvulise kahjustamise ja manipuleerimisega ning ebaseaduslike elektrivõrku ühendamistega. Asjaomase praktika eesmärk on seega takistada pettusi ja kuritarvitusi, kaitsta isikuid ohu eest, mida selline tegevus võib nende elule ja tervisele kaasa tuua ning tagada energiavarustuse kvaliteet ja turvalisus kõigi tarbijate huvides.
- 114 Esiteks tuleb sarnaselt kohtujuristi ettepaneku punktis 117 märgituga möönda, et tervikuna vaadates on selline eesmärk liidu õiguses tunnustatud seaduslik eesmärk (vt pettuste ja kuritegevuse vastase võitluse kohta kohtuotsus Placanica jt, C-338/04, C-359/04 ja C-360/04, EU:C:2007:133, punktid 46 ja 55).
- 115 Teiseks on oluline rõhutada, et uuritud meetmed võivad direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt olla sellise eesmärgiga „objektiivselt” põhjendatud.
- 116 Sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas ja kuna CHEZ RB tugineb vaidlusaluse praktika põhjendamiseks rohkearvulisele elektriarvestite kahjustamisele ja ebaseaduslikule elektrivõrku ühendamisele, mis on selles linnaosas varem aset leidnud, ning sellise tegevuse jätkumise ohule tulevikus, on selle äriühingu ülesanne vähemalt – nagu selgitas kohtujurist oma ettepaneku punktis 115 – tõendada esiteks objektiivselt kõnealuse ebaseadusliku käitumise olemasolu ja ulatust ning teiseks – võttes arvesse asjaolu, et möödunud on ligikaudu 25 aastat – selgitada, millistel konkreetsetel põhjustel eksisteerib praegu veel elektriarvestite kahjustamise ja ebaseadusliku elektrivõrku ühendamise suur oht.
- 117 Selleks et täita oma tõendamiskoormist, ei saa CHEZ RB piirduda väitmisega, et selline käitumine ja ohud on „üldteada”, nagu ta näib olevat teinud eelotsusetaotluse esitanud kohtus.
- 118 Kolmandaks, kui CHEZ RB suudab tõendada, et vaidlusalune praktika järgib objektiivselt seaduslikke eesmäärke, millele ta tugineb, siis peab ta veel tõendama – nagu nõuab direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkt b –, et see praktika on sobiv ja vajalik meede nimetatud eesmärkide saavutamiseks.
- 119 Nagu märkis kohtujurist oma ettepaneku punktides 121–124, näib esmapilgul – jättes lõplike faktiliste hinnangute andmise eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesandeks –, et selline praktika, nagu on vaidluse all, võimaldab tõhusalt võidelda käesoleval juhul eesmärgiks oleva ebaseadusliku käitumisega, mistõttu näib olevat täidetud nõue, et selline praktika peab olema sobiv viidatud seaduslike eesmärkide saavutamiseks.

- 120 Mis puutub tingimusse, et vaidlusalune praktika peab olema eesmärgi saavutamiseks vajalik, siis on eeskätt eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne teha kindlaks, kas sellistes linnaosades, nagu on kõne all põhikohtuasjas, ja milles CHEZ RB on vaidlusalust praktikat kasutanud, esinevad mingid eripärad, mille tõttu ei võimalda muud sobivad ja vähem piiravad meetmed tekkinud probleeme lahendada.
- 121 Selle kohta väidab KZD oma seisukohtades, et teised elektriettevõtjad on vaidlusalusest praktikast loobunud, eelistades kahjustamiste ja manipuleerimistega võitlemiseks muid tehnikaid ja paigutades nendes linnaosades elektriarvestid normaalsele kõrgusele.
- 122 Eelotsusetaotluse esitanud kohus peab selgitama, kas CHEZ RB viidatud eesmärkide saavutamiseks eksisteerib muid sobivaid ja vähem piiravaid meetmeid, ja kui see on nii, siis tuvastama, et vaidlusalust praktikat ei saa pidada vajalikuks direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses.
- 123 Lisaks, kui eeldada, et ei suudeta tuvastada ühtegi sama tõhusat meetet kui vaidlusalune praktika, peab eelotsusetaotluse esitanud kohus kontrollima, kas vaidlusaluse praktikaga tekitatavad ebamugavused ei ole taotletavate eesmärkidega võrreldes ebaproportsionaalsed ja kas see praktika ei kahjusta ülemäära asjaomastes linnaosades elavate isikute õigustatud huve (vt selle kohta eelkõige kohtuotsused Ingeniørforeningen i Danmark, C-499/08, EU:C:2010:600, punktid 32 ja 47, ning Nelson jt, C-581/10 ja C-629/10, EU:C:2012:657, punkt 76 jj).
- 124 Eelnimetatud kohus peab võtma esmajoones arvesse elektri lõpptarbijate huve omada elektrivarustusele juurdepääsu tingimustel, mis ei oleks solvavad või häbimärgistavad.
- 125 Samuti on selle kohtu ülesanne pidada silmas vaidlusaluse praktika siduvat, üldist ja pikaajalist laadi; nagu on juba märgitud käesoleva kohtuotsuse punktis 84, on selle praktika puhul on kindlaks tehtud, et seda kohaldatakse vahet tegemata ja kehtvalt linnaosa kõigile elanikele, kuigi – selle kontrollimine on siseriikliku kohtu ülesanne – enamikule neist ei saa mingit ebaseaduslikku tegevust süüks panna ja pealegi ei saa neid pidada vastutavaks selliste tegude eest, mille on toime pannud kolmandad isikud.
- 126 Lõpetuseks peab eelotsusetaotluse esitanud kohus võtma oma hinnangus arvesse asjaomases linnaosas elavate lõpptarbijate õigustatud huvi tutvuda oma elektriarvesti näitudega ning kontrollida tõhusalt ja regulaarselt oma elektritarbimist, mida liidu seadusandja on sõnaselgelt tunnustanud ja toetanud, nagu on juba rõhutatud käesoleva kohtuotsuse punktis 44.
- 127 Kuigi kõigist eeltoodud hindamiskriteeriumidest näib järelduvat, et vaidlusalust praktikat ei saa direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt põhjendatuks pidada, sest sellega tekitatavad ebamugavused on taotletavate eesmärkidega võrreldes ebaproportsionaalsed, on ELTL artikli 267 alusel algatatud eelotsusemenetluse raames siiski eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne anda selle kohta lõplik hinnang.
- 128 Kõiki eeltoodud kaalutlusi arvesse võttes tuleb kümnendale küsimusele vastata, et direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et selline praktika, nagu on kõne all põhikohtuasjas, võib elektrivõrgu turvalisuse tagamise ja tarbitud elektrienergia nõuetekohast arvestamise soovi silmas pidades olla objektiivselt põhjendatud ainult tingimusel, et kõnealune praktika ei ületa piire, mis on nende seaduslike eesmärkide saavutamiseks sobivad ja vajalikud, ning et sellega tekitatavad ebamugavused ei oleks taotletavate eesmärkidega võrreldes ebaproportsionaalsed. See ei ole nii, kui tuvastatakse – mis on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne –, et nimetatud eesmärkide saavutamiseks eksisteerib muid sobivaid ja vähem piiravaid meetmeid või et selliste muude meetmete puudumise korral kahjustab kõnealune praktika ülemäära asjaomases, valdavalt roma päritolu elanikega linnaosas elavate elektri lõpptarbijate õigustatud huvi omada elektrivarustusele juurdepääsu tingimustel, mis ei oleks solvavad või häbimärgistavad ja võimaldaksid neil regulaarselt oma elektritarbimist kontrollida.

Kohtukulud

- 129 Kuna põhikohtuasja poolte jaoks on käesolev menetlus eelotsusetaotluse esitanud kohtus pooleli oleva asja üks staadium, otsustab kohtukulude jaotuse siseriiklik kohus. Euroopa Kohtule seisukotade esitamisega seotud kulusid, välja arvatud poolte kohtukulud, ei hüvitata.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus (suurkoda) otsustab:

1. Määratlust „diskrimineerimine etnilise päritolu alusel” nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ (millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust), eeskätt selle artikli 1 ja artikli 2 lõike 1 tähenduses tuleb tõlgendada nii, et nimetatud määratlus on sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas – kus linnaosas, milles elavad peamiselt roma päritolu inimesed, on kõik elektriarvestid paigaldatud elektrivõrgu õhuliinide betoonpostide külge kuue kuni seitsme meetri kõrgusele, samas kui teistes linnaosades on elektriarvestid paigaldatud vähem kui kahe meetri kõrgusele – kohaldatav olenemata sellest, et vaidlusalune meede puudutab teatava etnilise päritoluga inimesi või inimesi, kes sellise päritoluga kannatavad koos eelnimetatud isikutega halvema kohtlemise või konkreetselt ebasoodsama olukorra all, mis tuleneb sellest meetmest.
2. Direktiivi 2000/43, eriti selle artikli 2 lõiget 1 ning lõike 2 punkte a ja b tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus siseriiklik säte, mis näeb ette, et rassilise või etnilise päritolu alusel otsese või kaudse diskrimineerimise olemasolu tuvastamiseks direktiivi artikli 3 lõikega 1 hõlmatud valdkondades peab halvem kohtlemine või konkreetselt ebasoodsam olukord, millele nimetatud punktid a ja b viitavad, seisnema õiguste või õiguspäraste huvide kahjustamises.
3. Direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tuleb tõlgendada nii, et selline meede, nagu on kirjeldatud käesoleva resolutsiooni punktis 1, kujutab endast otsest diskrimineerimist nimetatud sätte tähenduses, kui ilmneb, et kõnealust meedet rakendati või säilitati asjaomase linnaosa elanike valdava osa etnilise päritolu tõttu; seda peab kontrollima eelotsusetaotluse esitanud kohus, võttes arvesse juhtumi kõiki olulisi asjaolusid ning nimetatud direktiivi artikli 8 lõikes 1 sätestatud eeskirju tõendamiskoormise ümberpööramise kohta.
4. Direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et:
 - selle sättega on vastuolus siseriiklik säte, mis näeb ette, et rassilise või etnilise päritolu alusel kaudse diskrimineerimise esinemiseks peab konkreetselt ebasoodsama olukorra põhjuseks olema rassiline või etniline päritolu;
 - „ilmselt neutraalse” sätte, kriteeriumi või tava mõiste selle sätte tähenduses tähendab sätet, kriteeriumi või tava, mis on sõnastatud või mida kohaldatakse ilmselt neutraalselt, see tähendab võttes arvesse muid faktoreid kui kaitstav tunnus ja faktoreid, mis ei ole sellega samaväärsed;
 - mõiste „[konkreetselt] ebasoodsam olukord” nimetatud sätte tähenduses ei tähista iseäranis olulisi, ilmselgeid ja raskeid juhtumeid, vaid osutab, et vaidlusaluse sätte, kriteeriumi või tava tõttu on ebasoodsas olukorras just teatava rassilise või etnilise päritoluga isikud;

- kui eeldada, et selline meede, nagu on kirjeldatud käesoleva resolutsiooni punktis 1, ei kujuta endast otsest diskrimineerimist direktiivi artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses, võib selline meede olla nimetatud artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses põhimõtteliselt ilmselt neutraalne tava, mis tekitab teatud etnilise päritoluga inimestele võrreldes teiste inimestega konkreetselt ebasoodsama olukorra;
- selline meede võib elektrivõrgu turvalisuse tagamise ja tarbitud elektrienergia nõuetekohast arvestamise soovi silmas pidades olla objektiivselt põhjendatud ainult tingimusel, et kõnealune praktika ei ületa piire, mis on nende seaduslike eesmärkide saavutamiseks sobivad ja vajalikud ning et sellega tekitatavad ebamugavused ei oleks taotletavate eesmärkidega võrreldes ebaproportsionaalsed. See ei ole nii, kui tuvastatakse – mis on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne –, et nimetatud eesmärkide saavutamiseks eksisteerib muid sobivaid ja vähem piiravaid meetmeid või et selliste muude meetmete puudumise korral kahjustab kõnealune praktika ülemäära asjaomases, valdavalt roma päritolu elanikega linnaosas elavate elektri lõpptarbijate õigustatud huvi omada elektrivarustusele juurdepääsu tingimustel, mis ei oleks solvavad või häbimärgistavad ja võimaldaksid neil regulaarselt oma elektritarbimist kontrollida.

Allkirjad